

BOŞANMANIN DENEYİMLENMESİ ÜZERİNE KARMA BİR DESEN ÇALIŞMASI: ERKEKLERİN GÖZÜNDEN BOŞANMA

A MIXED PATTERN STUDY ON EXPERIENCING DIVORCE: DIVORCE FROM MEN'S PERSPECTIVE

İhsan YILKAN¹ - Ömer Miraç YAMAN²

Öz

Sürekli artış gösteren ve toplumsal bir sorun haline gelen boşanma, bireyler açısından da çeşitli problemlere neden olmaktadır. Bu çalışmada, boşanmış erkeklerin, erkeklik bağlamında yaşadığı boşanma deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, karma yöntem kullanılarak yakınsayan paralel desende tasarlanmıştır. Çalışmanın nicel kısmı için sosyo-demografik sorularla beraber; FISHER Boşanma/Ayrılığa Uyum ölçeği-Kısa Formu ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Nitel kısımda ise araştırmacı tarafından hazırlanan nicel veri toplama araçları ile paralellik gösteren, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın nicel aşaması için 400, nitel aşaması için 18 boşanmış erkekte veri toplanmıştır. Araştırmanın nicel bulgularında katılımcıların demografik bilgileri ile ölçeklerin ilişkili veriler sunulmuştur. Nitel kısımda ise boşanmış erkeklerin çocuklarına dair deneyimleri, yasal süreçlere ilişkin deneyimleri, baş etme mekanizmaları ve boşanma uyumlarına ilişkin veriler sunulmuştur. Son kısımda ise nicel ve nitel veriler birleştirilerek literatürle birlikte tartışılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre boşanma olgusu muhatap olduğu tüm kesimleri etkilemektedir. Eril düzen içinde erkek olmanın da zor olduğu, bu anlamda erkeklerin boşanma durumunda olumsuz deneyimler yaşadığı, boşanma sürecinde ve sonrasında çeşitli sorunlar yaşadıkları anlaşılmıştır. Boşanmış erkeklerin başlıca; ekonomik problemler, psikolojik problemler, kalacak yer sorunu, çocuklarını görememe, nafaka problemi, ebeveyne yabancılaşma sorunu, yalnızlık, dışlanmışlık vb. sorunlar yaşadıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Erkeklik, Boşanma Deneyimi, Boşanmaya Uyum, Yaşam Doyumu, Sosyal Hizmet.

Abstract

Constantly increasing and being a social problem, divorce also causes individuals various problems. This study aims to examine the divorcing experiences of divorced men in the context of masculinity. The study was designed according to the convergent parallel pattern of the mixed method. Along with the socio-demographic questions for the quantitative phase of the study, FISHER Divorce/Separation Adjustment Scale-Short Form and Life Satisfaction Scale were used. In the qualitative stage, a semi-structured interview form was used, which is in line with the quantitative data collection tools prepared by the researcher. Data were collected from 400 divorced men for the quantitative phase and 18 divorced men for the qualitative phase of the study. The quantitative and qualitative data were analyzed separately. In the quantitative findings of the study, the demographic information of the participants and the related factors of the scales were presented. In the qualitative part, data on experiences with children and experiences on legal processes of divorced men, coping mechanisms and divorce adjustment are presented. In the last part, quantitative and qualitative data were combined and discussed together with the literature. According to the research results, the phenomenon of divorce affects all related parts. In this sense, it has been understood that men have negative experiences in the case of divorce and that they have many problems during and after the divorce. It is seen that divorced men mainly experience the following problems; economic problems, psychological problems, accommodation problems, not being able to see their children, alimony problems, parental alienation problems, loneliness, exclusion, etc.

Keywords: Masculinity, Divorce Experience, Divorce Adjustment, Life Satisfaction, Social Work.

* Bu çalışma Prof. Dr. Ömer Miraç Yaman danışmanlığında İhsan Yılkan'ın doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ihsanyilkan04@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5520-2003

² Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, omermirac@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9989-857>

Makale Türü: Araştırma Makalesi – Geliş Tarihi: 25.05.2023 – Kabul Tarihi: 06.10.2023
DOI:10.17755/esosder.1302395

Atf için: Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2023;22(88):2137-2159

Etik Kurul İzni: Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü 17/08/2020-E.14159 tarih sayılı yazısı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

Giriş

Boşanma kavramının literatürde çeşitli tanımları yapılmaktadır. Basit manada evlilik iki kişinin yasal anlamda birleşimi ise boşanma da bu çiftin yasal olarak ayrılması anlamına gelmektedir (Covy, 2006). Oxford Sosyoloji Sözlüğü, boşanmayı “*Yasal olarak oluşturulmuş bir evliliğin yasal olarak dağılması*” olarak tanımlamaktadır (Thadathil ve Sriram, 2020). Aksan ve Altunsu Sönmez (2019: 7) ise boşanmayı erkek ile kadın arasındaki evlilik sözleşmesi çerçevesinde kurulan bağın hukuksal anlamda bitirilmesi olarak açıklarken (Eşsizozlu, 2012: 127) boşanmanın gerçekleştiği durumda çiftler arasındaki ayrılığın meşruiyet kazanmış olduğunu, evliliğe ilişkin bazı rollerin artık toplum tarafından da çiftlerden beklenmediğini ifade etmektedirler. Boşanma olgusu, sadece kadın ve erkeklerle ilgili bir durum değildir. Bu süreç tüm aile üyelerini etkilemektedir (Muchena vd., 2019; Shahraki vd., 2020; Kang ve Ganong, 2020). Bu kapsamda Arpacı ve Tokyürek (2012), boşanmayı psikolojik açıdan ailenin bütünlüğünün bozulmasına (Jalili vd., 2017), ailenin bölünmesine veya birliğinin dağılmasına sebep olan ve bununla birlikte tüm aile üyelerini ve yakın çevredeki kişileri sarsabilen karmaşık bir durum olarak açıklamaktadırlar.

Wiseman (1975), boşanma sürecini bir kayıp ve yas süreci olarak değerlendirmiş ve buna yönelik beş aşamalı bir model geliştirmiştir. İlk aşama, *inkâr* aşamasıdır. Bu aşamada eşler, boşanma isteklerini inkâr ederler. İkinci aşamada *kayıp ve depresyon* gelmektedir. Bu aşamada eşler, artık sorunları ile başa çıkamayacaklarını anlamakta ve beraber olmanın başlıca bir sorun olduğunu görmeye başlamaktadırlar. Depresyon aşamasından sonra *öfke ve duygusal karmaşa* aşaması gelmektedir. Bu aşamada, depresif duygular yerini öfke duygusuna bırakmaktadır. Eşler mal, mülk ve velayet konularını konuşmaya başlamaktadırlar. Bu aşamada eşlerden biri asi bir genç gibi davranabilmekte diğeri de öfkeli ebeveyn rolünü oynayabilmektedir. Bu aşamadan sonra ise *oryantasyon* aşaması gelmektedir. Bu aşamada kişiler, geçmişten ziyade gelecekle ilgilenmeye başlamaktadırlar. Wiseman (1975), son aşama olarak da *kabul* aşamasını açıklamaktadır. Bu aşamada, geçici ve gündelik olan ilişkilerin yerini daha kalıcı ve uzun süreli ilişkiler almaktadır. Eski eşe yönelik öfke duyguları yatışmaya başlamaktadır. Eşler artık kendi hayatlarıyla ilgilenmekte ve süreci böyle kontrol etmektedirler.

Bununla birlikte boşanmanın erkek özelinde anlaşılabilmesi için erkekliğin anlamının anlaşılması gerekmektedir. Zira erkeklik neredeyse daha çocuk doğmadan başlayan bir süreç olmakla beraber (Zeybekoğlu, 2015), erkek olmanın gereklilikleri, uzun bir zaman içinde farkında olmadan içselleştirilmektedir. Erkeğin yürümesinden kadeh tutmasına, farklı hareket şekillerinden parmak kaldırmasına, laf atmasından direksiyon tutmasına, konuşmasından omuz atmasına kadar değişen davranışlar, erkekliğin inşası vetiresinde doğallaşmakta ve bu davranışların tekrar edilmesi ile beraber de üzerine konuşulmayacak kadar “normal” davranışlar haline dönüşmektedirler (Cengiz vd., 2004). Bu anlamda erkeklik, toplumsal ve kültürel ilişkiler tarafından oluşturulmuş bir toplumsal cinsiyet kimliğidir (Michael, 1994; Kimmel, 2013). Pleck (1995: 19) erkekliğe ait özellikleri, duyguların kontrol edilmesi, kadınsı olan ne varsa uzak durma (Atay, 2004), homofobi (Oktan, 2008) ve başarı (Navaro, 2014: 38) olarak belirtmektedir. Bourdieu (2001: 53), erkekliğin, dişil olma korkusuyla oluşturulan bir kategori olduğunun altını çizmektedir. Bunlara ek olarak Baudrillard (1997: 109), modern nitelikli erkeğin kolay tatmin olmadığını belirtirken hiçbir zayıflığa izin vermediğini, hiçbir ayrıntıyı küçümsemediğini söylemekte, ek olarak edilgen veya doğal zarafetle değil, daha çok yaptığı seçimlerin onu diğerlerinden ayırdığını da belirtmektedir. Zira seçebilmek ve yanılmamak erkeği diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Boşanma, birey, aile ve toplum üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Türkiye’de boşanma üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu kadın ve boşanmış ailelerin çocukları hakkında yapılan çalışmalardır. Bu çalışma ise erkeklerin deneyimlerine ışık tutması, boşanma konusunun iyi bir şekilde anlaşılması, daha kalıcı ve önleyici çözümlerin getirilmesi açısından erkeklerin deneyimlerinin bilinmesini önemli varsaymaktadır. Bununla beraber bu çalışma, sosyal hizmet müdahalesi açısından da önem arz etmektedir. Çevresi içinde birey anlayışı, bireyin çevresindeki bütün sistemleri etkilediği gibi aynı zamanda bu sistemlerden etkilendiğini de ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, araştırma sonucunda elde edilen bulguların, sosyal hizmet alanında çalışan sosyal çalışmacılara, boşanma deneyimine sahip

erkek müracaatçılarla çalıştıklarında, bu kişilerin içinde buldukları sosyal, kültürel ve psikolojik durumlarını kavramada ve buna yönelik hizmet sunmada faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Çalışmada karma yöntemin alt deseni olan *yakınsayan paralel desenin* kullanılması tercih edilmiştir. Karma yöntem desenleri arasında en iyi bilinen ve en yaygın olan (Doyle ve ark. 2009) bu desenin temel amacı, araştırma probleminin en iyi şekilde anlaşılması için aynı konuda farklı ancak birbirlerini tamamlayıcı verilerin toplanmasıdır (Morse 1991). Cresswell (2015 p. 84) desenin, süreci desteklemek ve doğrulamak için araştırmacının yaptığı çalışmada, nicel istatistiki sonuçlar ve nitel bulguları doğrudan karşılaştırması ve çeliştirmesi ile yöntemlerin üçgenlemesi şeklinde açıklayıp detaylandırmaktadır. Bu çalışmada yakınsayan paralel desenin kullanılmasıyla araştırmacının, nicel çalışma ile Türkiye'deki boşanmış erkeklere dair genel sonuçlara ulaşması mümkün olmuş, birey bazında boşanma fenomeninin anlaşılması ise nitel yöntemle sağlanmıştır. Bu bağlamda boşanmış erkeklerin deneyimlerinin anlaşılması açısından, nitel ve nicel yöntem kullanılarak bu durum hakkında daha bütüncül ve kesin bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın örnekleme, nicel yöntemde kullanılan tesadüfi örneklemdir. Bu bağlamda, araştırmacının nicel aşamasında çalışmanın kimleri temsil edeceği noktasında, evren ve örneklemin önemine binaen boşanmış erkeklerin daha çok aktif oldukları bazı online platformlar seçilmiş ve çalışmanın anket formu ve ölçme araçları online olarak gönderilmiştir. Yöntembilimciler araştırmacılara kolaylık olması için evreni temsil açısından örneklem büyüklüklerine dair bazı belirlemelerde bulunmuşlardır. Can (2016 p. 28) bu durumun bir derlemesini yapıp evren ve örneklem tutarlılıklarına dair örnekler vermiştir. Bu kapsamda çalışmanın evren temsiliyeti yirmi bin civarındadır ve Can (2016 p. 28) evreni oluşturan varlıkların toplam sayısının bilindiği durumlarda yirmi bin varlığa %95 güven aralığıyla kuramsal örneklem büyüklüğünü 377 olarak belirtmiştir. Bu doğrultuda 400 boşanmış erkeğe ulaşılmıştır.

Nitel kısımda ise benimsenen örnekleme yöntemi, amaçlı örneklemedir. Amaçlı örneklemede örnek olayların seçimi bir uzmanın yargısına bırakılmakta veya daha önceden belirlenmiş bir amaçla örneklem seçilmektedir (Neuman, 2016: 322). Bu çalışmanın amaç ve kapsam açısından araştırma sorularının cevabının en iyi şekilde yanıtlanması için katılımcıların seçimi çalışmanın amacına (Krysiak ve Finn, 2015: 201) uygun bir şekilde yapılmıştır. Maksimum çeşitlilikle beraber doyum noktası da dikkate alındığından çalışmanın nitel kısmını oluşturan katılımcıların sayısı 18 boşanmış erkekte oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırmacının nicel kısmı için araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ile birlikte ölçekler kullanılmıştır. Araştırma soruları; 34 demografik soru, 25 FISHER Boşanma/Ayrılığa Uyum Ölçeği-Kısa Formu sorusu ve 5 yaşam doyumu ölçeği sorusu olmak üzere toplamda 64 sorudan oluşmaktadır.

FISHER Boşanmaya/ayrılığa Uyum Ölçeği-Kısa Formu

Yılmaz ve Fişiloğlu (2006), Fisher Boşanma Uyum Ölçeği'nin psikometrik özelliklerini Türk örnekleminde incelemişlerdir. Ölçeğin orijinali 100 madde olduğundan çok uzun olduğu düşünülmüş ve bunun yerine yine Yılmaz ve diğerleri (2021) tarafından aynı ölçeğin oluşturulan kısa formunun kullanılması tercih edilmiştir. Maddeler beşli Likert tipi birimlerden oluşmaktadır. Her birim için 1'den 5'e kadar bir puan değeri verilmiştir. Oluşturulan ölçeğin güvenilirlik çalışmasında FISHER boşanma/ayrılığa uyumun toplamı için "Cronbach Alpha"

puanı 0,91 olarak bulunurken yas alt boyutu için “Cronbach Alpha” puanı 84, ilişkiden duygusal ayrışma için “Cronbach Alpha” puanı 0,90, öfke alt boyutu “Cronbach Alpha” puanı 0,81, güven ve yakınlık alt boyutu “Cronbach Alpha” puanı 0,88 ve kendilik değeri alt boyutu “Cronbach Alpha” puanı 0,80 olarak bulgulanmıştır. Bu çalışma kapsamında (n=400) yapılan güvenilirlik analizinde “Cronbach Alpha” toplam puanı 0,88 olarak bulunmuştur. Sırasıyla bu alt boyutların α değerleri “Cronbach Alpha”; yas alt boyutunun güvenilirliği için 0,84, ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutunun güvenilirliği için 0,89, öfke alt boyutunun güvenilirliği için 0,77, güven ve yakınlık alt boyutunun güvenilirliği için 0,82 ve kendilik değeri alt boyutu güvenilirliği için 0,75 olarak bulunmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ)

Ölçek ilk olarak Diener ve diğerleri (1985) tarafından “The Satisfaction With Life Scale” orijinal adıyla geliştirilmiştir. Türkçe uyarlaması ise Dağlı ve Baysal (2016) tarafından “Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ)” olarak uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçek, orijinalinde olduğu gibi tek faktör olmak üzere toplamda 5 maddeden oluşmaktadır. Uyarlaması yapılan ölçeği (n=200) oluşturan maddelerin iç tutarlılığını gösteren Cronbach Alpha katsayısı 0,88 olarak bulunurken test tekrar test güvenilirliği ise 0,97 olarak bulgulanmıştır. Tek faktör olduğu için ölçeğin ayrıca alt boyutları yoktur. Bu çalışma kapsamında (n=400) yapılan güvenilirlik analizinde ölçek toplam puanı için Cronbach Alpha değeri 0,83 olarak bulunmuştur. Bu değer, Türkçeye uyarlanmış ölçeğin değeri ile örtüşmektedir.

Nitel kısım için, nicel sorularla da uyumlu olmak üzere araştırmacı tarafından derinlemesine görüşme formu oluşturulmuş ve yarı yapılandırılmış görüşme tenkiği ile bu form uygulanmıştır. Bu kapsamda; boşanmanın erkek özelinde deneyimlenmesi nasıldır? Boşanmış erkeklerin, boşanma deneyimlerine göre yaşadıkları zorluklar nelerdir? Boşanmış erkeklerin, boşanma sürecinde ve sonrasında yaşadıkları güçlüklerle baş etme stratejileri ve destek mekanizmaları nelerdir? Boşanma ile toplumsal cinsiyet ve erkeklik arasında nasıl bir ilişki vardır? Boşanmış erkeklerin, boşanma deneyimlerine göre sosyal hizmet açısından beklenti ve ihtiyaçları nelerdir? gibi sorular sorulmuştur.

Bu çalışmada Türkiye’deki boşanmış erkeklerin boşanma deneyimlerini anlamak amacıyla ve araştırma sorusuna sadık kalmak koşuluyla gerekli bilgiler toplanmıştır. Bu bilgiler toplanırken belli ve birbiri ile ilişkili bazı aşamalardan geçilmiştir. Bu aşamalardan ilki, çalışma için gerekli izinlerin alınmasıdır. Sonraki süreç, iyi bir örneklem stratejisinin uygulanmasıdır. Üçüncü süreçte, katılımcılardan elde edilen bilgilerin çeşitli şekillerde kaydedilmesidir. Burada katılımcıların izni dahilinde ses kayıt cihazı ile ses kayıtları alınmış ve ayrıca notlar alınmıştır. Sonrasında bu ses kayıtları yazıya aktarılarak ses kayıtlarının olası silinme sorununa karşı veriler güvence altına alınmıştır (Creswell, 2016: 50-51). Araştırmanın veri toplama sürecinin Covid-19 pandemisi dönemine denk gelmesinden ötürü görüşmelerin bazıları online olarak Zoom veya WatsApp görüntülü arama üzerinden gerçekleştirilmiş, bazı görüşmeler ise pandemi kurallarına bağlı kalınarak yüz yüze yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin analizleri, IBM SPSS 25v (Statistical Package for Social Sciences) istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. İlk olarak, analizler için varsayımların karşılanıp karşılanmadığını anlamak amacıyla ön analizler yapılmıştır. Kullanılan ölçeklerin cronbach-alfa değerleri incelenmiş ve bütün ölçeklerin güvenilirliğinin beklenen değerler arasında olduğu görülmüştür. Çalışmada, ölçüm seviyesi, aykırı değerler, normallik ile ilgili varsayımların ihlaline rastlanmadığından ötürü analiz aşamasında parametrik testler (t-testi, One-way Anova, Pearson Korelasyon Analizi) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular; sayı, yüzde oranları, standart sapma, ortalama olarak belirlenmiş olup istatistiksel anlamlılık değeri $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Creswell'e (2017: 306) göre nitel araştırmaların analiz kısmı genellikle altı adımda yapılmaktadır. Bunlardan ilki, verilerin analize hazırlanması ve kodlama yapılarak veriler hakkında ilk keşiflerin yapılmasıdır. Bu basamakta mülakatlar çözümlenmiş olup bunlara alınan notlar eklenerek veriler düzenlenmiştir. İkinci basamakta ise veriler hakkında daha genel bir tablo yakalamak için kodların temaların altında birleştirilmiştir. Kodlamalar daha önce yazıya geçirilen ses kayıtları defalarca okunarak genel bir kanı oluştuktan sonra benzer konudaki diğer çalışmalardan da yararlanılarak oluşturulmuştur. Aynı kategori içine girebilecek veriler, bir arada verilmeye çalışılmıştır. Bunun için MAXQDA programı kullanılmıştır. Bu anlamda bu programı kullanmış olmak, araştırmacıya hem zaman kazandırmış hem de kodlama işlemi daha düzenli bir şekilde yapılmıştır. Daha sonraki basamakta ise anlatılar ve(ya) şekiller yoluyla bu veriler bulgular şeklinde raporlaştırılmıştır. Sonraki basamakta ise elde edilen bu bulgular literatür eşliğinde tartışılmış ve çalışmanın sonuçları yorumlanmıştır.

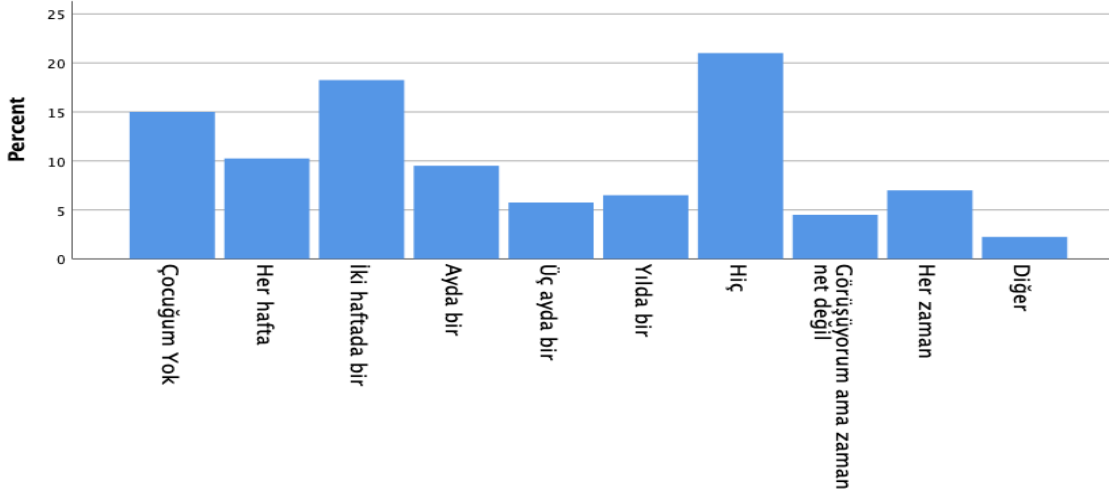
Araştırma kapsamında toplanılan verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması sistematik bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Görüşmecilerle ses kayıt cihazı eşliğinde yapılan mülakatlar yazıya dökülmüştür. Toplamda 883 dakikalık görüşme gerçekleştirilmiş olup bir görüşme ortalama 50 dakika sürmüştür. Transkripsiyonları yapılan bu görüşmeler toplamda 230 sayfa tutmuştur. Bu veriler; boşanmış erkeklerin evlilik deneyimleri, erkek olarak boşanmanın deneyimlenmesi ve erkeklerin boşanma sonrası yaşam uyumları şeklinde üç ana temada işlenmiştir. Her tema kendi içerisinde ise ortalama yedi alt temaya ayrılmış ve nitel bulgular bu şekilde sunulmuştur.

Bulgular

Nitel Bulgular

Tablo 1: Boşanmış erkelerin çocuk durumları hakkındaki bilgileri

	Kategoriler	Sayı (N)	%
Çocuk kiminle yaşıyor?	Benimle	37	9,3
	Eski eşimle	284	71,0
	İkimizde	24	6,0
	Çocuğum yok ve diğer	55	13,8
	Toplam	400	100,0

Şekil 1: Boşanmış Erkeklerin Çocukları ile Görüşme Sıklıkları

Tablo 1’de boşanmış erkeklerin çocuklarının kiminle yaşadığına, babaların çocukları ile görüşme durumlarına dair bilgiler verilmiştir. Buna göre çocukların %71,0’ının anneleri ile yaşadığı görülmektedir. Ayrıca Şekil 1’de görüşme durumu ve sıklığı farklılık göstermekle beraber babaların %21,0’ının çocukları ile hiç görüşmediği ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Boşanma durumundan boşanmış erkeklerin gözünden en çok sorun yaşama durumu

	Kategoriler	Sayı(N)	%
Boşanmada En Çok Kim Sorun Yaşar	Kadın	23	5,8
	Erkek	190	47,5
	Çocuk/çocuklar	165	41,3
	Diğer	22	5,5
Boşanmada erkek kadından daha fazla sorun mu yaşar?	Evet	298	74,0
	Hayır	21	5,3
	Kişiden kişiye değişir	83	20,8
	Toplam	400	100,0

Yukarıdaki tabloda (Tablo 2) katılımcıların %47,5’i en çok sorun yaşayanların erkekler olduğunu, %41,3’ü en çok sorun yaşayanların çocuklar olduğunu ve %74,0’ı boşanmada erkeklerin kadınlardan daha çok sorun yaşadığını belirtmiştir.

Tablo 3: Boşanmış erkeklerin yasalar hakkındaki görüşleri

	Kategoriler	(N)	%
Yasalara güven	Evet	17	4,3
	Hayır	383	95,8
Yasalar kimi gözetmekte?	Kadın	386	96,5
	Erkek	2	,5
	Çocuk	12	3,0
Toplam		400	100,0

Tablo 3’de boşanmış erkeklerin %95,8’i boşanma durumunda yasal düzenlemelerin kadınlar ve erkekler açısından eşit olmadığını düşünmektedir. Katılımcıların %96,5’i yasaların kadınları daha çok gözettiğini düşünmektedirler.

Tablo 4: Boşanma/ayrılığa uyumun boşanmada aile, arkadaş, akraba ve uzman desteklerini alma durumlarına göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları

Boşanmaya/Ayrılığa Uyum ve Alt Boyutlar		Boşanma sonrası aile desteği (n:186e/214h)	Boşanma sonrası arkadaş desteği (n:167e/233h)	Boşanma sonrası akraba desteği (n:113e/287h)	Boşanma sonrası uzman desteği (n:99e/301h)	2143
Yas	X/SS/T/P	3.72/3.18	3.80/3.16	3.93/3.23	3.31/3.47	
		1.03/1.19	0.99/1.18	0.97/1.15	1.14/1.15	
İlişkiden Ayrılış	Duygusal X/SS/T/P	4.76 0.000	5.68 0.000	5.63 0.000	-1.23 0.217	
		4.42/4.27	4.51/4.22	4.58/4.24	4.28/4.36	
Öfke	X/SS/T/P	0.86/0.95	0.77/0.99	0.67/0.98	0.96/0.90	
		1.58 0.111	3.14 0.001	3.33 0.000	-0.71 0.473	
Güven ve Yakınlık	X/SS/T/P	3.16/3.03	3.27/2.96	3.30/3.01	3.22/3.05	
		1.09/1.09	1.06/1.10	1.14/1.06	1.11/1.09	
Kendilik Değeri	X/SS/T/P	1.24 0.213	2.85 0.004	2.36 0.019	1.39 0.165	
		3.90/3.58	3.98/3.54	4.00/3.62	3.65/3.75	
Toplam	X/SS/T/P	0.96/1.15	1.02/1.08	0.97/1.10	1.06/1.08	
		2.99 0.003	4.10 0.000	3.25 0.001	-0.77 0.437	
Toplam	X/SS/T/P	3.90/3.24	4.01/3.67	3.98/3.75	3.78/3.83	
		0.77/0.78	0.71/0.79	0.74/0.78	0.79/0.77	
Toplam	X/SS/T/P	2.00 0.046	4.37 0.000	2.65 0.008	-0.53 0.590	
		3.81/3.55	3.92/3.50	3.96/3.56	3.64/3.69	
Toplam	X/SS/T/P	0.66/0.67	0.59/0.69	0.58/0.68	0.69/0.67	
		3.88 0.000	6.24 0.000	5.41 0.000	-0.61 0.538	

Boşanma sonrası ailesinden, arkadaşlarından ve akrabalarından destek alan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması ile [aile desteği toplam puan (\bar{X} =3.81), $p<0.05$), arkadaş desteği toplam puan (\bar{X} =3.92), $p<0.05$) ve akraba desteği toplam puan (\bar{X} =3.96), $p<0.05$] boşanma sonrası ailesinden, arkadaşlarından ve akrabalarından destek

alamayan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması [aile desteği toplam puan ($\bar{X}=3.55$), arkadaş desteği toplam puan ($\bar{X}=3.50$), akraba desteği toplam puan ($\bar{X}=3.56$)] arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu durumda boşanma sonrası aile ve sosyal çevreden destek alan boşanmış erkeklerin boşanma sonrası uyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak uzman desteği ve boşanma uyumu arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Tablo 5: Boşanma/ayrılığa uyumun boşanmış erkeklerin güncel ilişki durumuna göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları

Boşanmaya Uyum ve Alt Boyutlar	Güncel ilişki durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
BU (Yas)	Evet	149	3.85	0.97	5.87	0.000
	Hayır	251	3.18	1.17		
BU (İlişkiden duygusal ayrılış)	Evet	149	4.70	0.57	6.26	0.000
	Hayır	251	4.13	1.01		
BU (Öfke)	Evet	149	3.21	1.07	1.69	0.090
	Hayır	251	3.02	1.10		
BU (Güven ve yakınlık)	Evet	149	4.32	0.83	9.40	0.000
	Hayır	251	3.37	1.05		
BU (Kendilik değeri)	Evet	149	3.98	0.73	3.27	0.001
	Hayır	251	3.72	0.79		
BU Toplam	Evet	149	4.01	0.51	8.14	0.000
	Hayır	251	3.48	0.69		

Boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olduğunu söyleyen boşanmış erkeklerin test puan ortalaması ile [toplam puan ($\bar{X}=4.01$), $p<0.05$] boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olmadığını söyleyen boşanmış erkeklerin test puan ortalaması [toplam puan ($\bar{X}=3.48$)] arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu durumda boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olduğunu söyleyen boşanmış erkeklerin durumunun toplam puanı ile yas, ilişkiden duygusal ayrışma, öfke, güven ve yakınlık ve kendilik değeri alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve boşanma sonrası romantik bir ilişki yaşamının boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 6: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının bazı değişkenlere göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama (\bar{X})	Standart Sapma	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	Boşanma Kararına Bakış	1.Olumlu	288	3.84	0.59	30.271	0.000	1-2
		2.Olumsuz	53	3.03	0.64			1-3
		3.Nötr	44	3.50	0.63			1-4
		4.Diğer	15	3.20	0.87			2-3
		Toplam	400	3.67	0.68			
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	Boşanma Sonrası Maddi Durum	1.Çok İyi	26	3.82	0.82	7.152	0.000	2-3
		2.İyi	117	3.88	0.61			2-4
		3.Kötü	139	3.62	0.63			
		4.Çok Kötü	118	3.50	0.71			
		Toplam	400	3.67	0.68			
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	Boşanma Kararını Kimin Verdiği	1.Ben	137	3.80	0.61	6.218	0.000	1-2
		2.Eski Eşim	180	3.55	0.71			1-4
		3.Ortak Karar	64	3.84	0.72			2-3
		4.Diğer	19	3.37	0.77			3-4
		Toplam	400	3.67	0.68			

Tabloya göre geriye dönük boşanma kararı kategorilerinin istatistiksel olarak kendi aralarında anlamlı farklılıklar gösterdikleri belirlenmiştir. Buna göre boşanma kararını olumlu görenlerin boşanma/ayrılığa uyumlarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Boşanma sonrası maddi durum değişkenine göre kategorilerin kendi aralarında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Boşanma sonrası maddi durumu iyi olanların boşanma sonrası maddi durumu kötü ve çok kötü olanların boşanma/ayrılığa uyumlarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Boşanma kararını kimin verdiğine dair ise bazı kategorilerin kendi aralarında anlamlı farklılıklar gösterdiği gözlemlenmiştir. Buna göre boşanma kararının erkek tarafından verilmesinde veya ortak karar olması durumunda boşanma/ayrılığa uyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 7: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları

Yaşam doyumu	Kategoriler	N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
Boşanma sonrası aile desteği	Evet	186	3.09	0.89	5.25	0.000
	Hayır	214	2.59	1.01		
Boşanma sonrası arkadaş desteği	Evet	167	3.12	0.95	5.37	0.000
	Hayır	233	2.60	0.95		
Boşanma sonrası akraba desteği	Evet	113	3.26	0.88	5.79	0.000
	Hayır	287	2.65	0.97		
Uzman desteği	Evet	99	2.78	0.97	-0.46	0.642
	Hayır	301	2.83	0.99		
Yasaların kadın erkek eşitliği durumu	Evet	17	3.12	1.05	1.29	0.197
	Hayır	383	2.81	0.98		
Güncel ilişki durumu	Evet	149	2.98	0.96	2.49	0.013
	Hayır	251	2.73	0.99		

Boşanma sonrası aile desteği alan erkeklerin yaşam doyumları test puan ortalamaları ile [(\bar{X} =3.09), $p<0.05$]] boşanma sonrası aile desteği alamayan boşanmış erkeklerin yaşam doyum test puanları (\bar{X} =2.59) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Boşanma sonrası arkadaş desteği alan erkeklerin yaşam doyumları test puan ortalamaları ile [(\bar{X} =3.12), $p<0.05$]] boşanma sonrası arkadaş desteği alamayan boşanmış erkeklerin yaşam doyum test puanları (\bar{X} =2.60) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Boşanma sonrası akraba desteği alan erkeklerin yaşam doyumları test puan ortalamaları ile [(\bar{X} =3.26), $p<0.05$]] boşanma sonrası akraba desteği alamayan boşanmış erkeklerin yaşam doyum test puanları (\bar{X} =2.65) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Boşanma sonrası uzman desteği alan erkeklerin yaşam doyumları test puan ortalamaları ile [(\bar{X} =2.78), $p>0.05$]] boşanma sonrası aile desteği alamayan boşanmış erkeklerin yaşam doyum test puanları (\bar{X} =2.83) arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte boşanma durumunda yasaların kadın ve erkek eşitliğini gözetmediğini söyleyenlerin test puan ortalamaları ile [(\bar{X} =3.12), $p>0.05$]] boşanma durumunda yasaların kadın ve erkek eşitliğini gözetmediğini söyleyenler (\bar{X} =2.81) arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Son olarak boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olduğunu söyleyen boşanmış erkeklerin test puan ortalaması ile [(\bar{X} =2.98), $p>0.05$]] boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olmadığını söyleyenlerin test puan ortalamaları (\bar{X} =2.73) arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Yani boşanma sürecinde ve sonrasında aile, arkadaş ve akraba desteği alan ayrıca boşanma sonrası romantik bir ilişkisi olan boşanmış erkeklerin yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 8: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumlarının bazı değişkenlere göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama (\bar{X})	Standart Sapma	F	P	Fark
Yaşam Doyumu	Boşanma Sonrası Maddi Durum	1.Çok İyi	26	3.65	0.76	13.723	0.000	1-2
		2.İyi	117	3.06	0.91			1-3
		3.Kötü	139	2.72	0.94			1-4
		4.Çok Kötü	118	2.52	1.00			2-3
		Toplam	400	2.82	0.98			2-4
Yaşam Doyumu	En Çok Kimin Sorun Yaşadığı	1.Kadın	23	3.22	0.96	4.233	0.006	1-2
		2.Erkek	190	2.66	0.95			2-3
		3.Çocuk/lar	165	2.96	1.00			
		4.Diğer	22	2.78	0.99			
		Toplam	400	2.82	0.98			

Boşanma sonrası maddi durumlarını nasıl algıladıklarına ve boşanmada en çok kimin sorun yaşadığına göre yaşam doyumları puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, boşanma sonrası maddi durumun iyi olmasının yaşam doyumu üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Boşanmada en çok kimin sorun yaşadığına dair yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, boşanmada en çok sorunu kadınların yaşadığını düşünenlerin yaşam doyumları en çok sorunu erkeklerin yaşadığını düşünenlerin yaşam doyumlarından daha yüksektir.

Tablo 9: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumları ile yaşam doyumları boşanma üzerinden geçen zaman arasındaki korelasyon analiz sonuçları

		Yaşam D. Toplam	BU (Yas)	BU (İDA)	BU (Öfke)	BU (Güven Y.)	BU (KendilikD)	BU Toplam
Yaşam Doyumu Toplam	Pearson	1	,417**	,178**	,198**	,203**	,311**	,372**
	Korelasyon		,000	,000	,000	,000	,000	,000
	Sig. (2-tailed)	400	400	400	400	400	400	400
Boşanma Üzerinden Geçen Zaman	Pearson	1	,205**	,171**	,102**	,170**	-,050	,194**
	Korelasyon		,000	,001	,042	,001	,314	,000
	Sig. (2-tailed)	400	400	400	400	400	400	400
	N							

* *Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları ile boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyut uyumları arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemi, yaşam doyumu ile boşanma/ayrılığa uyum arasında, pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir ($r=0.37$, $p<0.01$). Ayrıca boşanmış erkeklerin boşanmaları üzerinden geçen zaman ile boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemi, boşanma üzerinden geçen zaman ile boşanma/ayrılığa uyum arasında toplamda ($r=0.19$, $p<0.01$) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki oluşu gözlemlenmiştir.

Nitel Bulgular

Çocuklara dair deneyimler

Boşanmış erkeklerin yaşadıkları temel problemlerin başında çocuklarını görememe durumu gelmektedir. Boşanmış erkeklerin çocuklarına dair yaşadıkları deneyimler farklılaşırken, bazı erkekler çocuğuna yönelik cinsel istismar iftirasına uğradığını belirtmiştir. Katılımcıların ifadelerine göre çocuklarının kendilerine gösterilmemesi için karşı tarafın bazen farklı yollar izlediği öğrenilmiştir. Babanın çocuğunu darp ettiği iddiası bunlardan biridir. Bununla beraber çocuğunu görememenin bir baba için duygusal anlamda sorunlara yol açtığı anlaşılacakla beraber, babasız büyüyen çocukların da toplum için bir risk olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar, çocuğun anne tarafından babaya karşı bir “silah” olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Çocuklara dair deneyimler göz önünde bulundurulduğunda, boşanan ailelerde, çocuk-baba veya çocuk-anne ilişkileri çoğu zaman eskisi gibi olmamaktadır. Eşlerin ayrılması, bazen farklı şehirlerde yaşamaları ve bazen de görüşmek istememeleri çocuk ile uzak kalan ebeveynin ilişkisini değiştirebilmektedir. Bu görüşlere dair bazı ifadeler aşağıda verilmiştir:

“Çocuklarımı çok özliyorum. Yani ara sıra çok derinden vuruyor. Yani gerçekten çok kötü yapıyor. Hani erkekler ağlamaz diyorlar ya, öyle de bir ağlar ki yani bilmiyorum. (K16)”

“... Bunu hesap edemiyorsunuz ve bir zaman geliyor boşanmak zorunda kalıyorsunuz. Ve size kalkıp biri diyor ki çocuğunuzu her gün göremezsiniz. İki haftada, yedi saat göreceksiniz ve 4 yaşına geliyor iki haftada 4 saat göreceksiniz. (K14)”

“Çocuğa karşı cinsel istismar iftirasına uğradım. Dört senedir hiç görmüyorum... (K7)”

“... Bak bir gün, alıyorum bir gece bende kalıyor, ertesi gün gidiyorum teslim ediyorum. Çocuğa darp raporu düzenliyorlar... (K5)”

“... Çocuğunu göremeyen bir baba kendi kültürü, kendi inancı, manevi değerlerini ona veremiyor. Ve bu çocuklar teröre, suç örgütlerine ve değişik gruplar içerisine girmeye birer aday olarak büyüyor haliyle. (K17)”

“Çocuk aynı zamanda silah olarak kullanıyor, ekonomik anlamda, duygusal psikolojik anlamda, babaya karşı koz olarak kullanmış, sömürü aracı olmuş... (K9)”

“3-4 günde bir, bazen haftada bir, bazen 10 günde bir sadece görüntülü görüşebiliyorum. Ne kadar babalık yapabilirsek tabii ki (acı tebessüm ediyor). (K6)”

Çocuklara ilişkin yaşanan önemli deneyimlerden biri de velayet konusudur. Bu bağlamda katılımcıların neredeyse tamamı Türkiye’de velayetin anneye verildiğini belirtmiştir. Çocuk bakmanın kadın işi olarak görüldüğü toplumlarda, çocuklarının velayeti daha çok anneye verilmektedir. Bunların yanı sıra bazı katılımcılar tarafından özellikle çocuğun babaya ait olduğunun altı çizilmiştir. Boşanmış erkeklerin çocuklarına dair yaşadıkları deneyimler arasında yukarıdakilere ek olarak ebeveyn yabancılaştırma sorunu da bulunmaktadır. Bunlara dair bazı görüşler kısa şekilde aşağıda verilmiştir:

“Zaten yüzde doksan dokuz kadına veriyorlar, 95 diyorlar da 99 o. 2013’ten beri çocuklarımı göremiyorum. (K5)”

“Yani mesela evimde uşağım olsa bakıcım olsa çocuklarımdan en az ikisini almak isterim. (K6)”

“Dört kitapta da ne nafaka diye bir şey vardır ne de çocuk anaya verilir. Git kutsal kitaba bak hepsinde çocuk babaya ait. Bi de aile kutsaldır, baba kutsaldır. Adamlar Tanrı'ya bile baba diyor. (K9)”

“2 yıl boyunca çocuğumu bana göstermedi... Çocuğum beni gördüğü zaman, beni yabancı biri olarak gördü acaba bu kimdir diye bakıyordu. Düşün çocuk kendi öz babasını yabancı biri olarak görüyor... Yani senin zorla çocuğunu alıp da sana yabancılaştırılıyor yani. (K11)”

Yasal süreçlere dair deneyimler

Boşanmış erkeklerin, boşanma sürecinde ve sonrasında yaşadıkları yasal süreç deneyimleri genel anlamda olumsuz olarak belirtilmiştir. Katılımcıların ifadelerine göre kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık yapıldığı, hukukçuların kadınların yanında yer aldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte medyanın hukuk sistemi üzerinde etkili olduğu, mevcut yasal düzenlemelerin kadın cinayetlerini azaltmadığı aksine arttırdığı ve var olan yasaların kadın ve erkeği birbirine düşmanlaştırdığı başlıca konu başlıkları arasında yer almıştır. Ayrıca katılımcılar, erkeklerin potansiyel suçlu olarak görüldüğünü, yasalardan ziyade yasa uygulayıcıların erkeklerin aleyhinde tavır aldıklarını, kadın beyanının tek delil olarak esas alınmasının kabul edilemez olduğunu ve var olan yasaların erkekleri değersizleştirdiğini de belirtmişlerdir. Bunlara dair bazı görüşler aşağıdaki gibidir:

“Örneğin bir erkek bu ülkede görsel belgeli yazılı, canlı şahitlerle mahkemelere katılırken hiçbir delili görülmezken bir kadının sadece beyanı her türlü uzaklaştırmadan tut mal miras paylaşımına kadar, boşanma tazminat, çocuk, velayet, nafaka gibi hususlar da olmak üzere, hatta TCK'da suç kapsamına giren suçlar olarak addedilen suçların içine girmesine bile olanak tanıyan beyanları hayat kaydırabiliyor... (K9)”

“Bak 8 yıldır öz evladımı göremiyorum ve yasalar bu insanları destekliyor abi destekliyor. Adalette pozitif ayrımcılık olmaz abi. Adalet neyse odur abi. Bütün yasaları kadınlara verersen kadınlar bunu kendi lehine kullanır, belli bir zamandan sonra. (K5)”

“Yani aslında ben 2011'de boşandım. 2013 sonlarına kadar bizim hiçbir sorunumuz yoktu. Her hafta sonu mangal, deniz, piknik aşağı yukarı böyle bir aktiviteye gidiyoruz... (K7)”

“Bakin benim eşim namussuz bir kadın değil. Ama mahkemelerde öyle şeylerle karşılaştım ki tahmin bile edemezsiniz. Kayınvalidem hariç, evde taciz etmediğim adam kalmamış. Kendi öz kızına dahil dört buçuk yaşında. Bunu, bu özgüveni veren hukuk. (K10)”

“Ama tabii mevcut olan yasa biz erkekleri değersizleştiriyor. Evde af buyurun ama bir köpek kadar değerimiz yok. Evden uzaklaştırılan, hiçe sayılan, iddiaları önemsemeyen, dinlenmeyen... (K14)”

“Bugün benim nazarımda kadın cinayetleri varsa, problemler varsa; bunun sebebi karşılıklı anlayışsızlık ve yasaların belki de bir yerde, kadınlara vermiş olduğu haklar olduğunu düşünüyorum. (K6)”

“Tamam mademki İstanbul Sözleşmesi şiddeti önliyorsa, 2012 yılından beri bu yıla kadar 8 yıllık süreçte acaba kadın cinayetleri arttı mı, yoksa azaldı mı? (K11)”

“... bak barıştırmaya çalışmıyor devlet bizi birbirimize düşman etmeye çalışıyor. Bak 8 yıldır 2013'ten beri ben boşanmaya çalışıyorum... (K5)”

“Birikimimin tümünü mesela onlara döktüm, ya geri getirebilmek için. Mahkemelere döktüm. Avukatlar yedi paramızı açıkçası, icralarda satıldık telef oldu gitti yani. (K9)”

“Kendi açımdan baktığım zaman yasaların adil ve eşit olduğunu söyleyemem. Hiçbir zaman da adil olacağını düşünmüyorum. Çünkü gerçek bir yasa aile kavramını korumaya yönelik olmalıdır. Ama şu anda ki yasaları boşanmaya teşvik ediyor olarak görüyorum Daha çok. (K6)”

Boşanma Sorunu İle Baş Etme Mekanizmaları

Boşanma aşamasında ve boşanma sonrasında erkeklerin yaşadığı problemlere karşı nasıl baş ettiği öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda; katılımcıların ifadelerine göre boşanmanın ayıp olarak karşılanmasından ötürü aileler genel anlamda, çocuklarının evliliklerinin bitirilmemesi gerektiğini ve bu noktada mücadele verdiklerini ifade etmişlerdir. Ancak boşanma gerçekleştiğinde ise çocuklarının yanında yer aldıklarını ve katılımcıların neredeyse tamamı ailelerinden destek aldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte boşanma sürecinde önemli olan diğer bir destek mekanizması ise arkadaş ve sosyal çevredir. Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre boşanmış kişilerin genel anlamda akrabaları tarafından dışlandığı ve desteklenmediği görülmüştür. Ayrıca katılımcılar, boşanmanın ayıp olarak karşılanmasının, sosyal çevrelerini olumsuz etkilediğini ve bu sorunların doğu kültürü ile yaşayan insanların hayatında daha belirgin olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye’de uzman desteği alınmasına dair ön yargılar günümüzde bile devam edebilmektedir. Zayıflık olarak görülebilen uzman desteğine başvurmak erkeklik özelinde daha büyük bir sorunsala dönüşebilmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, problem yaşayan katılımcıların uzman desteğine başvurmadığı öğrenilmiştir. Elbette bazı katılımcılar bu desteği almıştır. Ancak bu konuşulurken bile cümle arasına sıkıştırılacak bir durum olarak sunulmuştur. Bu görüşlere dair bazı alıntılar aşağıda verilmiştir:

“Yok çünkü ailem sonuna kadar bu evliliğimi kurtarmak istediğimi çok çok iyi bilir... Şimdi durum böyle olunca yani boşanma çok olmayınca annemle babam evliliği bitirmemem için çok uğraştı. Bu arada tabii bittikten sonra da bana yardımcı olmuşlardır. (K)”

“Ailem, özellikle işte ben kesin kararımı verdikten sonra bu anlamda ciddi anlamda destek oldular... (K1)”

“...tabii çok yakın arkadaşlardan çok destek olanlarda oldu bu süreçte. Hani oldu, bitti daha fazla düşünüp zihnini meşgul etmeye gerek yok şeklindeki telkinler. (K1)”

“Dışlandık parazit gibi görüldük. Sevenlerimiz selam vermez oldu. Dostlarımız uzaklaştı. Arkadaşlarımız selam vermez oldu. Yani insanlar seni bir parazit gibi görüyor. (K9)”

“Benim çevremdeki arkadaşlarımın çoğu bana küstüler, konuşmadılar. Sen yanlış yapıyorsun, boşanmak doğru değil, boşanarak bir şey çözemisin, çocuğun var gibi söylemlere maruz kaldım. Annem bile bana bunları söyledi ikinci kez boşanma aşamasına geldiğim zamanlar. Bakın bunlar doğu da yaşayan bir bireyler için yaşanan sorunlardır. Belki batıda hiç böyle şeyler yaşanmıyordur. Annem bile benimle bu süreçte konuşmadı. (K14)”

“... psikolojik destek aldım. Sonra sonra kendimi toparlayabildim. (K14)”

“...he buna benzer sosyal kaygılarla ilgili destekler almaya çalıştım. (K12)”

Yaşamlar öznel olduğu için sorunlar da öznel olmaktadır. Bu sorunlara karşı baş etme mekanizmaları da elbette farklılaşmakta ve öznelleşmektedir. Boşanmanın zorluklarını aşmak adına kimi katılımcı için din yardımcı olurken kimisi için eğitim, kimisi için çocuğu yardımcı olmuştur.

Boşanma Sonrası Yas Süreci: “Ölüm Gibi Bir Şeydi Ama Ölmedim”

Boşanmalar birer kayıptır ve yas bunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Her yas sürecinde olduğu gibi boşanma sonrası yas sürecinde de yasin kendi içinde görülen evrelere rastlanılmıştır. Bu bağlamda boşanmış erkeklerle yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların kaygı, stres, kabullenememe, depresyon ve alışma gibi evreleri yaşadıklarını fark edilmiştir. Boşanmalarda ilk ortaya çıkan evre genellikle şok evresidir. Bu durum taraflardan boşanmak isteyen için değil fakat boşanmayı istemeyen taraf için ciddi bir şok olarak karşılanmaktadır. Kaybedeceğini anladığında kişilerin “ne yapacağım?”, “nasıl yapacağım?” gibi kaygıları başlamaktadır. Uzun bir alışkanlığın dışına çıkmak, alışmış düzenini bırakmak insanlara kolay gelmemektedir. Boşanmanın yıkıcı etkileri kişiden kişiye değişirken ne kadar süreceği de bireysel olarak farklılaşmaktadır. Bu bağlamda boşanma sürecinde öfke, yas evrelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak, boşanma sonrası yaşadığı öfke durumunun geçtiği ve eski eşe karşı hislerin daha normalleştiği de görülmektedir. Bunlara dair bazı alıntılar aşağıdaki gibidir:

“Yani o ilk kararı duyduğumda sanki tepemden aşağı kaynar su dökülmüş hissettim... Ama hepsini geçtik sebepsiz yere bir boşanma süreci başlayınca çok zorlanmıştım yani... O an ilk eve girmek zordu yani. Yalnız (sesi titriyor, ağlamaklı oluyor). (K6)”

“Valla o zaman açıkçası kızmıştım. Niye kızmıştım, ya beni istemeyecek kadar ne oldu? Bunu kabul etmek de zor... Bunda da aslında annesinin onu çok etkilediğini gördüm. Annesine çok fazla kızdım, halen kızgınam ama tabii o zamankini anlatamam. (K7)”

“Öfkem yok. Boşandıktan sonra bitti ama o eksiklik biraz daha ağır basıyor. Daha çok onu görünce böyle oluyor. Düşmanca bir tavır içerisinde değilim. (K4)”

Boşanma Sonrası İlişkiden Duygusal Ayrılış

Boşanmış erkeklerin, eski eşlerine karşı hissettikleri duygular yer yer olumlu olmakla beraber olumsuz duyguların daha ağırlıklı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda nefret, öfke ve hissizlik gibi duygular boşanmış erkekler tarafından sıkça dile getirilmiştir. Bununla birlikte görüşülen bazı erkeklerin eski eşlerine dair izlenimlerinin olumlu olduğu, yaşananlardan ötürü eski eşin değil başka etkenlerin suçlandırıldığına dair daha kapsayıcı ve kuşatıcı yorumlarla karşılaşmıştır. Bu konulara dair bazı alıntılar aşağıda verilmiştir:

“...yani, keşke evlenemeseydim veya keşke zamanında boşansaydım. Kin duyuyorum, nefret duyuyorum... (K18)”

“Aslında nefretim var, içimde sonsuz nefret var. Kızıma da var. Kızım da gitti. 2 kişi orada, bizde 3 kişi burada. Onlar da nefret ediyor, bizde, iki tarafta birbirimizden nefret ediyoruz... Ama şu anda bir kaşık suda boğarım, ona karşı böyle hissediyorum. Niye böyle yaptı, niye böyle yaptı? Hep böyle düşünüyorum. Bir de çocuklarımı aramıyor, ya şunları aramıyor...(K3)”

“Ona sadece üzülüyorum birazda acıyorum. Niye? Çünkü bir anne hegemonyasının altında olduğunun farkında değil. Çünkü benim hakkımda düşündüklerinin annesi tarafından doldurulduğunun farkında değil. (K7)”

Boşanmış Erkeklerin Geriye Dönük Pişmanlıkları

Boşanma deneyimi olan erkeklerle yapılan görüşmeler sonucunda, geriye dönük pişmanlıklarının farklı ve çeşitli olduğu görülmüştür. Neredeyse tamamı evliliğinden pişman olduğunu belirtmiştir. Ayrıca geriye dönük pişmanlıklar konuşulduğunda katılımcıların çoğu, yaptıkları boşanmanın onlar için bir tecrübe olduğundan bahsetmişlerdir. Bu konuda görüşler şöyledir:

“Geçen günlere yazık. Çok yazık yani. Boşuna geçirmişim kendimi aptal hissediyorum. Yani, keşke evlenemeseydim veya keşke zamanında boşansaydım. (K18)”

“Yaşam sadece kitaplardan, okullardan öğrenilmiyor. Yaşam deneyimlenerek öğreniliyor kimse size yaşamı bir reçete gibi sunamıyor. Böyle bir evlilik yaptığım için kendimi suçlamıyorum. (K14)”

Geleceğe Dair Beklentiler

Boşanma, çoğu kişi için kötü bir deneyim olmasının yanı sıra evlilik, çoğu kişi için kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bu durumun toplumsal aidiyet hissetme, yalnızlıktan korkma, toplum içerisinde meşru bir zeminde cinsel ilişki yaşama gibi nedenleri bulunmaktadır. Bu bağlamda boşanmış erkeklerin pek çoğu da tekrar evlenmek istediklerini dile getirmiştir. Ayrıca evlilik ve boşanmalarda toplumsal baskıların çok önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Bu doğrultuda katılımcılardan elde edilen bilgilere göre öğrenilen cinsiyet rolleri bağlamında erkeğin kendine bakamayacağı inancı da oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Gelecek beklentilerine dair bazı katılımcıların daha karamsar olduğu ve gelecek adına bir beklenti içinde olmadıkları görülmüştür:

“...(duraksıyor) gelecek hakkında dediğim gibi pek karamsar olmadım ama yani gelecekle ilgili anlatabileceğim mutlu olabileceğim bir birliktelik olursa o zaman evlilik tablosu çizmeyi düşünüyorum tabii ki. (K2)”

“Şimdi kişisel ihtiyaçlarını, evdeki ihtiyaçlarını bir şekilde yapıyor olsan da o yaştan sonra nasıl olacak nasıl gidecek. Hele bide bunun 60-70’i var, korkunç. Bu tür kaygıları da yaşayabiliyoruz... (K12)”

“Yok sadece imanlı ölmek başka hiçbir hayalim yok. Son nefeste kelime-i şehadet. Başka hiçbir gelecek fikrim de yok düşüncem de yok. Dünyadan ipi kopardım. Gördüm yani dünyanın yalan olduğunu. (K9)”

Boşanmış Erkeklerin Güncel İlişki durumları

Boşanma deneyimine sahip erkeklerin, güncel ilişkiler noktasında açık bir şekilde korkularının olduğu görülmüştür. Bunun temel sebebi, önceden yaşanmış olan başarısız evliliklerdir. Yapılan görüşmelerde yaşanan kötü tecrübelerin, kişilerin yaşamlarında ve romantik ilişkilerinde farklı yansımalarının olduğu görülmüştür. Bu tüm katılımcılar için geçerli değildir. Bazı katılımcılar, boşanma sonrası yaptıkları ikinci evliliklerinde çok mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Benzer ifadeler aşağıda verilmiştir:

“Efendim, bu çok zor bir iş. Ben iki senedir ayrırım fiilen üç senedir ayrırım. Birkaç temasta güvenemediğimi gördüm. Ben iki kere ev kurdum... Ben şimdi bakıyorum çevremde boşanmış çiftlerde öyle hemen romantik bir ilişki başlamıyor çünkü güvenemiyorsunuz ve hep aynı problemi yaşamaktan korkuyorsunuz. (K14)”

“Çok zor oluyor. Gelen gideni aratır... Hani, süttten ağzı yanan yağurdu üfleyerek yermiş misali. Güvenemiyorsunuz yani. (K18)”

“Abi ayaklarını öperim (yeni karısının), yemin ederim. Eve geliyorum akşam ben hiçbir şey söylemiyorum kendisi hazırlıyor yemek, insanlık var ya. Bak ben sabahtan akşama kadar bu saate kadar onun için çalışıyorum. Çalıştığımı ona veriyorum, maaşımı ona veriyorum...(K5)³”

Boşanmış Erkeklerin İhtiyaçları

Boşanmış erkeklerin ne tür ihtiyaçlarının olduğu konusunda yapılan görüşmelerde öne çıkan unsurların başında, cinsel ihtiyaçlar gelmektedir. Boşanma süreci uzun olduğunda ise bu konu daha zorlaşmaktadır. Zira Türkiye’de meşru zeminde cinsel ilişki yaşama, yeniden evlenmekten geçmektedir. Bunun yanı sıra sadece olası şiddet durumlarında veya can güvenliğinin tehlikede olması durumlarında değil, birçok açıdan kadınlar için de erkekler için de kalacak yer sorunun halledilmesi gerekmektedir. Katılımcıların ifadelerine göre evden uzaklaştırılma durumlarında da kalacak yer ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Ayrıca yapılan görüşmelerde, katılımcıların sorun ve ihtiyaç olarak gördükleri bir diğer konu ise danışmanlık sorunudur. Bu konuda boşanma sürecinde ve sonrasında etkin hizmet vermesi gereken danışmanlık merkezlerinin olması gerektiği yönünde cevaplar alınmıştır. Bunlara dair görüşler aşağıda kısaca alıntılanmıştır:

“Bir de ben boşandıktan bu yana dokuz yıl geçmiş, şu anda da yaşım kırk dokuz ama benim sağlıklı ve sigara içmeyen bir birey olarak cinsel ihtiyaçlarım var. İlegal yollarla bu ihtiyacı karşılayacağım her şey benim için bir risk. Hastalık kapma riski, basılma riski yani sürekli affedersin kıcını kollamak zorundasın. (K7)”

“Benim için yani kendi şahsi fikrim boşanan bir erkeğin, onun cinselliğinin bitiyor olmasıdır (Cinsel deneyim yaşama ortamının ortadan kalkması). (K6)”

“... Çünkü adamın tek evi varsa, yani ikinci bir evi yoksa, yaşayacağı farklı bir yer yoksa küçük bir tartışma olduğunda kadın polisi arayıp erkeğe verdikleri bir haftalık uzaklaştırma da olsa o bir hafta erkek nerede kalacak, nerede yiyecek, nerede içecek, elbiselerini nerede giyecek? (K6)”

“...şey anlamında belki genel anlamda evlenen bireyde psikolojik anlamda destek verebilecek bir mekanizma oluşturulabilir. (K1)”

³ K5 ikinci evliliğini yurt dışından yaptığını ve evliliğinden çok memnun olduğunu belirtmiştir. Türkiye’den asla ikinci evlilik yapmak istemediğini bunun sebebi ise yasal düzenlemeler olduğunu ifade etmiştir.

“Boşanma esnasında manevi desteğe çok ihtiyaç duyuluyor. Abi ilk başta psikolojik destek lazım. Çünkü anne baba bu konuda erkeğe yardım edemiyor, arkadaşları da yardım edemiyor çünkü bunu, bu nasıl bir şey biliyor musun? Abi sen damdan düşmüşsün. Hiç kimse sana yardım edemez çünkü bunlar yaşamamışlar. (K5)”

Son olarak boşanmış erkeklerle yapılan görüşmelerde, erkeklerin en çok üzerinde durduğu ve en çok sorun yaşadıklarını belirttikleri alan, yasal süreçler ve adil yargılanma sorunudur. Katılımcıların ifadelerine göre adil yargılanma erkekler için önemli bir ihtiyaç olarak belirtilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın bulguları sosyal hizmet disiplini ile doğrudan ilgilidir. Zira çalışmada tartışılan nafaka, velayet, çocuk istismarı, şiddet, toplumsal cinsiyet gibi konular sosyal hizmet meslek ve disiplinin doğrudan çalışma alanlarıdır. Bu bağlamda elde edilen verilere göre boşanmış erkeklerin pek çoğu çocukları ile görüşmemektedir. Çocuklarını göremeyen babaların onları çok özlemesinin yanı sıra çocukları ile birlikte yaşamayı da onları yalnızlaştırmaktadır. Çocuklarını görememek bazen kişilerin kendilerine zarar vermesine kadar gidebilirken katılımcılardan bazılarına göre çocuk, kimi zaman babaya karşı bir koz olarak kullanılmaktadır. Bu koz bazen para almak için babayı “süründürmek” amacıyla kullanılmaktadır. Rendall ve diğerleri (2001) boşanma sürecinde ve sonrasında ebeveynlerin çocukları, birbirlerine karşı kullandıklarını Cantor ve Drake (1983) ve sorunlu ebeveynlerin bu süreçte çocukları eski eşe karşı bir silah veya casus olarak kullandığını belirtmektedirler. Katılımcılar, çocuklarının kendilerine gösterilmemesi için iftiralara maruz kaldıklarını belirtmiş olup bazı katılımcıların çocuğuna yönelik cinsel istismar davası (Torun, 2011; Güler, 2017) ile yargılandıklarına rastlanmıştır.

Babaların ifadesine göre babasız büyüyen çocuklar, toplum için bir risk oluşturabilmektedirler. Birçok araştırma, baba kaybının hem erkek hem de kız çocukları üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu göstermektedir (Hetherington, 1972; Biller, 1981; Guidubaldi vd., 1983; Salkind, 1983). Bilici (2014) Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-sosyal Etkileri adlı çalışmasında, boşanmış ebeveynlerin çocuklarının toplum için ihmal edilmiş, ilgilenilmemiş, suça sürüklenmiş veya suça itilmiş, güven problemi yaşayan, kaygı düzeyi yüksek olan, hastalıklı ve sarsılmış bireyler olduğunu belirtmektedir. Buna karşın Friedman ve diğerleri (1999), babasız büyümenin yoksulluk, suç, uyuşturucu ile bağlantılı olmasının yaygın bir inanç olduğu hipotezinden hareketle yaptığı çalışmalarında tek ebeveynli (anne) hanelerde bulunan denekleri daha az yasa dışı suçlarla ilintili bulmuşlardır. Yazarlar, elde edilen bulguların babasızlığın etkilerine ilişkin yaygın tutuma aykırı olduğunu belirtmektedirler.

Mevcut çalışmanın nicel kısmında yer alan katılımcıların sadece %9,3’ü, çocuklarının velayet hakkına sahiptir. Bu oran kadınlar da ise %71,0’dır. Nitel veriler ise bu durumu teyit etmektedir. Katılımcıların ifadelerine göre Türkiye’de çocukların velayeti hemen her koşulda annelere verilmekte, babalara verilmemektedir. Bazı katılımcılar ise erkek olmalarından dolayı çocuklarına bakamayacaklarını, “çocuk bakımının annenin görevi” olarak gördüklerini, bu yüzden velayetin annede olması gerektiğini bildirmişlerdir. Benzer şekilde literatüre bakıldığında boşanma sonrası velayetin genelde annede olduğu (Demirel, 2020: 87), velayeti olmayan babaların çocukları ile iletişimlerinde hem niceliksel hem de niteliksel bir azalma olduğu belirtilmektedir (Westberg vd., 2002).

Ebeveyne yabancılaş(tır)ma, çocuğun bir ebeveyn tarafından diğer ebeveyne karşı bilinçli ve programlı bir şekilde yabancılaştırılma sürecidir (Gardner, 1985). Bu durum literatürde klinik bir sendrom olarak geçmektedir (Güler, 2017). Ancak bu kavram hâlâ tartışma konusudur. Söz konusu durum, mevcut çalışmada yapılan nitel görüşmelerde de karşımıza

çıkmiştir. Bu kapsamda birçok boşanmış baba, çocuğu ile ebeveyne yabancılaşma sorunu yaşadığını belirtmiştir. Benzer şekilde Torun (2011) ise velayet davalarının sonucunda çocukların uzun yıllar boyunca bir beyin yıkama süreci ile karşı karşıya kaldıklarını bu durumun onların ruhsal problemler yaşamasına neden olduğunu ifade etmektedir.

Boşanma söz konusu olduğunda tarafların şikayetçi olduğu konuların başında yasalar, yasal süreçler ve yasaların işleyişi gelmektedir. Bu bağlamda alandan elde edilen verilere göre boşanmış erkeklerin %95,8'i boşanma söz konusu olduğunda yasalara güvenmediğini, %96,5'i de yasaların kadınları gözetmediğini belirtmiştir. Bu oranların çok yüksek olmasının nedeni nitel verilerle beraber daha iyi anlaşılmaktadır. Yasalara dair erkeklerin görüşleri sert ve eleştirel olurken kendilerine göre öncelikli sorun alanı ise “kadın beyanının” esas alınmasıdır. Cinsel suç ve cinsel şiddet konusunda delil yetersizliği nedeniyle kadın ve çocukların beyanının esas alınması durumu, Türkiye’de son yıllarda çok tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar, kadının beyanının esas alınmasının kendi açılarından sorunlara neden olduğunu belirtirken bu durumu farkında olan kadınların yasaları istismar ettiklerini, erkekleri yasalarla korkuttuklarını, kadınlara yönelik pozitif ayrımcılığın fazla olduğunu ve bununla beraber kadınların da “kullanıldıklarını” belirtmişlerdir. Bu konuda Kırbas Canikoğlu (2015), sadece beyanın esas alınarak bir kişiye ceza verilmesinin ceza hukukuna aykırı olduğunu belirtirken çok tartışılan “kadının beyanı esastır” a çok farklı anlamlar yüklendiğini ifade etmektedir. Kırbas Canikoğlu (2015), tecavüz davalarında sadece kadının beyanının esas alınıp ceza verilmesinin masumiyet karinesinin ihlali olabileceğini gibi katı bir ispat rejiminin uygulanmasının ise birçok failin cezasız kalmasına sebep olabileceğinin altını çizmektedir.

Katılımcılar, 6284 Sayılı Kanun’un aile bütünlüğünü korumaktan ziyade aileyi çürütmeyi hedeflediğini belirtmişlerdir. İstanbul Sözleşmesini “erkek katliamı” olarak gören katılımcılar, erkeklerin bu yasal düzenlemeler karşısında çaresiz kaldığını belirtmişlerdir. Yukarıdakilere ek olarak yasaların erkekleri değersizleştirdiğini de ifade etmişlerdir. Yapılan çalışmada, boşanmış erkeklerin en çok sorun yaşadıkları birincil alanın yasal düzenlemeler olduğu görülmüştür. Bu konuda Salman ve Negiz (2012) Aile İçi Şiddete Maruz Kalmış Olan Kadınların Hukuki Uygulamalara Bakış Açıları isimli çalışmalarında, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunu eleştirmişlerdir. Bu kanunun aile birliğini koruyamadığını, kadına yönelik şiddeti önlemede etkili olmadığını belirtmişlerdir. Bu kapsamda kadınların yasal haklarını bilmediklerini, yalnızca evden uzaklaştırma tedbirini bildiklerini eklemişlerdir. Literatürde bu konuda ciddi fikir ayrılıklarının olduğu göze çarpmaktadır. Bir taraftan bu yasaların Türkiye’nin toplumsal yapısıyla ve değerleriyle uyumlandığını (Dursun, 2020; Günerigök, 2021), eşcinselliği normalleştirdiğini (Balcı, 2020: 9), kadınlara fazla hak verildiğini savunan bir kesim bulunurken öbür tarafta İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun’un gerekli olduğunu, yeterince uygulanmadığını (Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2021), hatta şiddeti önlemede yetersiz olduğunu (Kırbas Canikoğlu, 2015; Nuhoglu ve Demiröz, 2019) kabul edenlerin olduğu görülmüştür.

Mevcut çalışmada aile desteği, arkadaş desteği, akraba desteği alan kişilerin boşanma/ayrılığa uyumları ve yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Boşanma gibi zorlu bir süreçte aile desteğinin çok önemli olduğunun altını çizen katılımcılar, bu süreçte aile desteğinden mahrumiyetin onlar için yıkıcı bir etkisinin olacağını eklemişlerdir. Aynı şekilde bu süreçte arkadaş desteğinin önemini vurgulanırken bu sürecin zorluklarını arkadaşları sayesinde atlattığını belirten katılımcılar da olmuştur. Katılımcıların tümü ise bu konuda hemfikir olmamışlardır. Boşanma sürecinde arkadaş desteği alamayan kişilerin boşanmayı daha acı tecrübe ettikleri görülmüştür. Bu durumu yaşayan kişiler yalnızlaşırken çevrelerindeki insanlar da onlara yabancılaşmaktadır. Literatüre bakıldığında benzer şekilde sosyal desteğin (aile, arkadaş, akraba) kişilerin hayatında yaptığı boşanma gibi büyük değişikliklerde yardımcı olduğunu göstermektedir (Hughes, 1988; Dinç, 2021). Benzer bir diğer çalışma olan Sayan

Karahan ve Yıldırım (2021), boşanan bireylerin boşanma sonrası uyumlarına dair yaptıkları çalışmalarında, arkadaş desteği ile boşanma sonrası yaşama uyum arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermişlerdir.

Boşanma sürecinde ve sonrasında ortaya çıkabilecek sorunlarla baş etmek adına uzman desteği almak oldukça önemlidir (Dinç, 2021). Ancak hegemonik erkeklik kalıpları içerisinde erkek güçlü ve sağlıklı olmak zorundadır (Heiliger ve Engelfried, 1995; Aydın ve Atalay, 2021). Profesyonel destek alımının kişiyi zayıf gösterebileceği düşüncesi erkeklerin bu destek mekanizmasına başvurmasını engellemektedir (Akçay, 2018; Demirel, 2020: 166). Bu bağlamda çalışmada, boşanma sürecinde ve sonrasında katılımcıların sadece %24,8'inin herhangi bir uzman desteği aldığı görülmektedir. Zayıflık olarak görülebilen uzman desteğine başvurmanın, erkeklik özelinde daha büyük bir sorunsala dönüştüğü görülmüştür. Elbette bazı katılımcılar bu desteği almıştır ancak bu konuyu konuşurlarken çok fazla üzerinde durmadıkları gözlemlenmiştir.

Bir çeşit kayıp yaşama durumuna denk gelen boşanma, bir yas süreci olarak kabul edilmektedir (Kruk, 1991; Pledge, 1992; Korkut, 2003). Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre de boşanmalarda kaybedilen sadece bir eş değildir. Birlikte hayali kurulan bir gelecek, aile olma isteği, çocuk sahibi olma, evlilik süresince edinilen alışkanlıklar, beraber yaşlanma fikri gibi birçok unsurun da kaybolduğu anlamına geldiği görülmüştür. Benzer olarak Wiseman (1975) boşanmaların birer kayıp olduğunu ve yasin bunun bir sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bir eşin kaybedilmesi belki çocuk, belki mal, belki sosyal bir çevrenin kaybedilmesine denk gelmektedir. Bu bağlamda evliliğin ölümü pek çok açıdan biyolojik ölümden daha zor olabilmektedir. Ayrıca boşanmış erkeklerin yaşam doyumları ve boşanma süreleri üzerinden geçen zamanla yaşadıkları yas arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.

Geriye dönük pişmanlıklar konuşulduğunda katılımcıların çoğu yaptıkları boşanmanın onlar için bir tecrübe olduğundan bahsetmişlerdir. Boşanmayı bir tecrübe olarak gören katılımcıların bazıları, bir daha benzer bir yolu (evlilik) yürüyecek olsalar nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda tecrübeli olduklarını belirtmişlerdir. Literatürle uyumlu bir şekilde (Baynal, 2018) genel anlamda boşanmış erkeklerin yaptıkları evlilikten pişman oldukları görülmüştür. Bu bağlamda katılımcıların %72,0'ı boşanma kararlarına olumlu bakmaktadır. Kötü geçmiş bir evlilik tecrübesi, evlilik ve ikili ilişkiler hakkında karamsar bir bakış açısı bırakabilmektedir. Bunların aksine evliliğine ve eşine gerekli ilgiyi göstermeyen ve bu yüzden pişman olan katılımcıların olduğu da görülmüştür. Benzer olarak Baynal (2018) boşanmış bireyler üzerine yaptığı çalışmada, katılımcılardan bazılarının evlilik sürecinde daha sabırlı, ilgili ve anlayışlı olmadığı için pişman olduklarını belirtmiştir.

Geriye dönük pişmanlıkların yanı sıra boşanmış erkeklerin gelecek hakkındaki düşünceleri ve görüşleri de öğrenilmeye çalışılmıştır. Mevcut çalışmada katılımcıların çoğunun gelecek hakkındaki en büyük beklentileri, yeni bir hayat kurmaktır. Bu durumun; toplumsal aidiyet hissetme, yalnızlıktan korkma, toplum içerisinde meşru bir zeminde cinsel ilişki yaşama gibi nedenleri bulunmaktadır. Bu yüzden boşanmış erkeklerin pek çoğu tekrar evlenmek istediklerini dile getirmiştir. Literatürde de boşanmış kişilerin tekrar evlenmek istemelerine etki eden faktörler; toplumsal aidiyet, yalnızlıktan korkma ve cinsel ilişki olarak belirtilmektedir (De Graaf ve Kalmijn, 2003; Demirci, 2015: 2; Sevim vd., 2016; Demirel, 2020: 163). Bununla beraber gelecek hakkında beklenti ve umut noktasında bazı katılımcıların çok karamsar oldukları görülmüştür. Zira bazı katılımcılar hayatlarındaki diğer olumsuzluklar ve yaşadıkları kötü evlilik tecrübelerinden sonra gelecekte bir şey beklemediklerini ve yaşamak zorunda oldukları için yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Bununla birlikte, güncel (romantik ilişki) olarak bir ilişki içerisinde olan erkeklerin eski duygusal ilişkilerinden daha kolay ayrıştığı tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında boşanmış erkeklerin güncel (romantik ilişki) ilişkilerine bakıldığında %62,7'sinin herhangi bir romantik ilişki içerisinde olmadığı görülmüştür. Bunun temel sebebi ise önceden yaşanmış olan başarısız evliliğidir. Bu anlamda boşanmış erkeklerin kadınlara karşı genel bir güvensizlik içinde oldukları görülmüştür. Benzer şekilde literatür, boşanmış erkeklerin yaşadıkları olumsuz deneyimlerden ötürü karşı cinsle yeni bir ilişki noktasında çekinceli davrandıklarını belirtmektedir (Demirci, 2015: 48; Demirel, 2020: 143). Ayrıca boşanma kararını veren ve boşanma kararlarını olumlu gören erkeklerin de ilişkiden duygusal olarak ayrışması daha kolay olmuştur. Bununla birlikte boşanmış erkeklerin yaşam doyumu arttıkça ve boşanma süresi üzerinden zaman geçtikçe ilişkiden duygusal olarak ayrışmaları da artmaktadır. Son olarak, boşanmış erkeklerin eski partnerlerine karşı hissettikleri duygular yer yer olumlu olmakla beraber olumsuz duyguların ağırlıkta olduğu söylenebilir. Bu bağlamda nefret, öfke, hissizlik gibi duyguların boşanmış erkekler arasında sıkça görüldüğü fakat bazı durumlarda şefkat gibi olumlu duyguların da var olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Baynal (2018), boşanmış kişilerin eski eşlerini affedemediklerini, eski eşlerine karşı kırgınlık, öfke, nefret gibi duygular beslediklerini belirtmektedir. Cantor ve Drake (1983) de boşanmış erkeklerin, eski eşe, tüm kadınlara, hukuk sistemine, kendilerine ve genel olarak hayata karşı öfkeli olduklarını ifade etmektedirler.

Kaynakça

- Akçay, S. (2018). “*Aslında Güçlü Değilmişim*” *Erkeklerin Ruhsal Hastalık Deneyimleri*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Aksan, G. ve Altunsu Sönmez, Ö. (2019). *Boşanma Sürecinde Sosyal Destek*. Ankara: Çizgi Kitapevi.
- Arpacı, F. ve Tokyürek, S. (2012). Boşanmış Bireylerin Yeniden Evlilik Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, **31**, 1-15.
- Aydın, D. ve Atalay, S. (2021). Hegemonik erkekliğin inşası: İzmir’de ‘daha’ erkeklik. *Moment Dergi*, **8**(1), 47-65.
- Balcı, M. (2020). İstanbul Sözleşmesi Hakkında Rapor. KASAM.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu*. (H. Deliceçaylı ve F. Keskin, Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baynal, F. (2018). Boşanma sonrası başa çıkmada dini ve manevi etkilerin incelenmesi. *Bilimname*, **2018**(35), 253-282.
- Bilici, A. B. (2014). Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, **18**(2), 79-110.
- Biller, H.B. (1981). Father Absence, Divorce, and Personality Development. İçinde M.E. Lamb (Ed.), *The Role of The Father in Child Development*. (2.ed.). Wiley, New York; 489-552.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine Domination*. Cambridge: Polity Press.
- Can, A. (2016). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. (4.ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Cantor, D.W. ve Drake, E.A. (1983), *Divorced Parents And Their Children: A Guide For Mental Health Professionals*. New York: Springer.
- Cengiz K, Tol U. U. ve Küçükural Ö (2004) Hegemonik Erkekliğin Peşinden. *Toplum ve Bilim*, **101**: 50-71.
- Covy, K. A. (2006). *When Happily Ever after Ends: How to Survive Your Divorce-Emotionally, Financially Ande Legally*. United States: Sphinx Publishing.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative And Qualitative Research* (4. ed.). Boston, MA: Pearson.

- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim Araştırmaları. Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması Yürütülmesi Ve Değerlendirilmesi*. (H. Ekşi Çev.). İstanbul: EDAM Yayıncılık.
- Crocker, R. A. (2009). An Introduction to Qualitative Research. İçinde J. Heigham ve R. A. Crocker (Ed.), *Qualitative Research in Applied Linguistics: A Practical Introduction*. England: Palgrave Macmillan; 3-24.
- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Electronic Journal of Social Sciences*, *15*(59), 1250-1262.
- De Graaf, P. M. ve Kalmijn, M. (2003). Alternative Routes In The Remarriage Market: Competing-Risk Analyses Of Union Formation After Divorce. *Social forces*, *81*(4), 1459-1498.
- Demirci, M.S. (2015). *Toplumsal cinsiyet açısından yeniden evlenmeler: Kadın ve erkekler gözünden niteliksel bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirel, R. (2020). *Boşanmanın Erkek Halleri*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal Of Personality Assessment*, *49*(1), 71-75.
- Dinç A. (2021). Boşanmanın kadın sağlığına etkisi ve sosyal destek. Yağmur Y. (Ed.) Kadın Sağlığı ve Sosyal Destek. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 44-52.
- Dursun, A. (2020). İstanbul Sözleşmesi'nin İslâm hukukuna göre değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *10*(19), 41-68.
- Eşsizoglu, A. (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri*. Ç. Yenilmez (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Friedman, A. S., Ali, A. ve McMurphy, S. (1999). Father Absence As A Risk Factor For Substance Use and Illegal Behavior By The Adolescent Sons. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, *8*(2), 79-95.
- Gardner, R. A. (1985). Recent Trends In Divorce And Custody Litigation. *Academy forum*, *29*(2), 3-7.
- Guidubaldi, J., Cleminshaw, H.K., Perry, J.D. ve McLoughlin, C.S. (1983). The Impact of Parental Divorce on Children: Report of The Nationwide NASP Study. *School Psychology Review*, *12*(3), 300-323.
- Güler, G. (2017). Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu ve Boşanma. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, *3*(3), 225-228.
- Günerigök, M. (2021). *Toplumsal Cinsiyet, İslam ve İstanbul Sözleşmesi*. İstanbul: Tirekitap.
- Heiliger, A. ve Engelfried, C. (1995). *Sexuelle Gewalt: Männliche Sozialisation und potentielle Täterschaft*. Campus Verlag.
- Hetherington, E.M. (Ed.) (1972), Effects of Father Absence on Personality Development In Adolescent Daughters. *Developmental Psychology*, *7*(3), 313-326.
- Hughes, Jr, R. (1988). Divorce and Social Support: A Review. *Journal of Divorce*, *11*(3-4), 123-145.
- Jalili, L., Najar, S., Nezamivand-Chegini, S. ve Yarialzadeh, M. (2017). The Relationship Between Factors Related to Divorce Request and Mental Health Among Divorce Applicant Women Referred to Legal Medicine Organization In Ahvaz, Iran. *Journal of family & reproductive health*, *11*(3), 128-137.

- Kang, Y. ve Ganong, L. (2020). Divorced Fathers' Perceptions of Parental Disclosures to Children. *Family Relations*, 69(1), 36-50.
- Kırbaş Canikoğlu, S. (2015). "Kadının Beyanı Esastır": Çok bilinmeyenli Bir Denklem. *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 229-253.
- Kimmel, M. S. (2013). Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanç ve Sessizlik. (M. Bozok, Çev.). *Fe Dergi*, 5(2), 92-107
- Kruk, E. (1991). The Grief Reaction of Noncustodial Fathers Subsequent to Divorce. *Men's Studies Review*, 8(2), 17-21.
- Krysiak, J.L. ve Finn, J. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması*. (E. Erbay Çev.). Ankara: Nika Yayınları.
- Michael, K. F. (1994). Men, Feminism, And Men's Contradictory Experiences of Power. *Theorizing masculinities*, 5, 142.
- Muchena, K. C., Howcroft, G. ve Stroud, L. A. (2019). "Men Don't Cry": An İnterpretative Phenomenological Analysis of Black South African Men's Experience of Divorce. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 18(2), 133-144.
- Neuman, H. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (8. ed.). Ankara: Yayınodası.
- Nuhoğlu, H. ve Demiröz, F. (2019). 6284 Sayılı Kanun'un Boşanmanın Tarafları, Hâkimler, Avukatlar ve Aile Mahkemesi Uzmanları Açısından Değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 78(3), 151-192.
- Oktan, A. (2008). Türk Sinemasında Hegemonik Erkeklikten Erkeklik Krizine: Yazı-Tura ve Erkeklik Bunalımının Sınırları. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5(2), 152-166.
- Pleck J H (1995) The Gender Role Strain Paradigm: An Update. İçinde R. F. Levant ve W. S. Pollack (Ed.), *A New Psychology of Men*. New York: Basic Boks.
- Rendall, M. S., Joshi, H., Oh, J. ve Verropoulou, G. (2001). Comparing The Childrearing Lifetimes of Britain's Divorce-Revolution Men and Women. *European Journal of Population/Revue Europeenne de Demographie*, 17(4), 365-388.
- Rubin, A. ve Babbie, E. R. (2017). *Empowerment Series: Research Methods for Social Work*. (9.ed.). Nelson Education.
- Salkind, N.J. (1983). The Father-Child Postdivorce Relationship and Child Support. İçinde J. Cassetty (Ed.), *The Parental Child-Support Obligation*. Lexington, MA: Lexington Books; 173-192.
- Salman, Ö. ve Negiz, N. (2012). Aile İçi Şiddete Maruz Kalmış Olan Kadınların Hukuki Uygulamalara Bakış Açılıarı. *Uluslararası Katılımlı Kadına Ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı*; 589-599.
- Sayan Karahan, A. ve Yıldırım, İ. (2021). Aile Mahkemelerinde Boşanan Bireylerin Boşanma Sonrası Yaşama Uyumlarına İlişkin Bir İnceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 46, 55-74.
- Sevim, Y., Güldeste, A. ve Canan, Ö. N. E. R. (2016). Boşanan Erkeklerin Sorunları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Elazığ İli Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 293-312.
- Shahraki, G., Sedaghat, Z., Fararouei, M. ve Tabeshfar, Z. (2020). Is Divorce Predictable Among Iranian Couples?. *Canadian Journal of Family and Youth/Le Journal Canadien de Famille et de la Jeunesse*, 12(1), 243-259.
- Thadathil, A. ve Sriram, S. (2020). Divorce, Families and Adolescents İn India: A Review of Research. *Journal of Divorce & Remarriage*, 61(1), 1-21.
- Torun, F. (2011). Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(3), 466-482.

- Uyan-Semerci, P. ve Erdoğan, E. (2021). İstanbul Sözleşmesi Hakkındaki Algılar: Kadına Yönelik Şiddetin Yaygınlığında Uzlaşma, Sorumlulukta Ayrışma. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 165-176.
- Westberg, H., Nelson, T. S. ve Piercy, K. W. (2002). Disclosure of Divorce Plans to Children: What The Children Have to Say. *Contemporary Family Therapy*, 24(4), 525-542.
- Wiseman, R. S. (1975). Crisis Theory and The Process of Divorce. *Social Casework*, 56(4), 205-212.
- Yılmaz, A. E. ve Fişiloğlu, H. (2006). Psychometric Properties of The Fisher Divorce Adjustment Scale in a Turkish Divorced Sample. *Journal of Divorced & Remarriage*, 45(1-2), 149-169.
- Yılmaz, A. E., Akyüz, Z., Bintaş Zörer, P., Erarslan İnceç, Ö., Öksüzler Cabılar, B. ve Tulum Akbulut, S. (2021). Derivation And Psychometric Evaluation of The Fisher Divorce Adjustment Scale-Short Form in a Turkish Sample. *Journal of Divorce & Remarriage*, 62(1), 41-65.
- Zeybekoğlu, Ö. (2015). Kimlik İnşası Bağlamında Erkeklik ve Babalık. İçinde I. *Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı*. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü; 68-87.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışmaya yazarların her ikisi de katkı sunmuştur.

Çatışma Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.